

Sosiaalinen pääoma: yhteisöllisyyden paluuta vai henkistä väkivaltaa

JOUKO KAJANOJA

Sosiaalisesta pääomasta tuli muutikäsite 1990-luvun loppuvuosina. Yhdysvalloissa edettiin kolmisen vuotta Eurooppaa edellä¹. Käsite rantautui melko pian Suomeen maahantuojinaan Reino Hjerpe (1997), Kaj Ilmonen (2002; Ilmonen & al. 1998), Jouko Kajanoja (1997) ja Jussi Simpura (2002; Kajanoja & Simpura 1998 & 2000), Markku T. Hyyppä (2002; Hyyppä & Mäki 1997) sekä Petri Ruuskanen (2001a & 2002). Yksi käsitteen huipentuma oli sen ilmaantuminen EU:n huippukokouksen päätöslauselmaan 2003: ”Ottaen huomioon avainasema, joka inhimillisellä ja sosiaalisella pääomalla voi olla Lissabonin strategian toteuttamisessa ...”

Tämä kirjoitus on arvio sosiaalisen pääoman suuntauksista, ongelmista ja mahdollisuuksista.

Sosiaalisen pääoman taloustieteelliset juuret

Käsitteen vaikutusvaltainen kotipesä oli 1990-luvulla Maailmanpankki. Siellä työskennellyt Michael Woolcock määritteli sosiaalisen pääoman ”yhteiskunnan sosiaaliin rakenteisiin juurtuneiksi normeiksi ja sosiaalisiksi suhteiksi, jotka antavat ihmisille mahdollisuuden koordinoita toimintaansa haluttujen tavoitteiden saavuttamiseksi” (Woolcock 2000, 37). Woolcockin vaikeasti avautuva määritelmä heijastelee Maailmanpankin piirissä omaksuttua tapaa ymmärtää sosiaalinen pääoma kaikkena yhteisöllisenä, jo-

ka edistää haluttujen tavoitteiden saavuttamista. Halutut tavoitteet ovat Maailmanpankin ajattelu-maailmassa lähes sama asia kuin talouskasvu.

Maailmanpankin laajan ymmärryksen mukaan sosiaaliseen pääomaan kuuluu kansalaisten yhteisöllinen osallistuminen, kansalaisyhteiskunnan ja poliittisen yhteiskunnan instituutioiden toimivuus, kansakunnan sosiaalinen yhteenkuuluvuus (ihmisten luottamus toisiinsa ja sosiaalinen harmonia eli vastakkainasettelujen vähäisyys) sekä laillisuuden toteutuminen ja hallinnon sujuminen (World Bank 1998). Maailmanpankin laajaa tulkintaa selittävät sen asialistalle kuuluvat kehitysmaiden kokonaisvaltaisen kehittämisen kysymykset. Toinen selitys laajalle tulkinnalle on se, että Maailmanpankissa sosiaalinen pääoma on kytketty taloustieteelliseen käsitteistöön. Tällöin sosiaalinen pääoma on yksi pääoman laji koneiden, laitteiden, infrastruktuurin ja muun ihmisen valmistaman fyysisen pääoman, luonnonvarojen ja inhimillisen pääoman rinnalla. Inhimillinen pääoma tarkoittaa taloustieteellisessä käsitejärjestelmässä yksilön tuottavuutta kohottavia tietoja ja taitoja, ja sosiaalinen pääoma tarkoittaa yhteisön tuottavia ominaisuuksia. Yhdessä inhimillinen ja sosiaalinen pääoma muodostavat inhimilliset voimavarat. Inhimilliset voimavarat selittävät Maailmanpankin laskelmien mukaan noin kaksi kolmannesta talouskasvusta². (Serageldin 1996, 14–15.)

Yksi tapa ymmärtää sosiaalisen pääoman voi-

1. Maria Forsman on tehnyt bibliometriseen tarkasteluun pohjautuvan väitöskirjan sosiaalisen pääoman käsitteen ilmaantumisesta ja leviämisestä (Forsman 2005).

2. Maailmanpankin laskelmat talouskasvua selittävistä tekijöistä ovat perusteellisesti tehtyjä. Niitä voi arvostella siitä, että sosiaalinen pääoma on lopulta jäännös eli kaikki se kasvu, jota ei voida lukea fyysisen tai inhimillisen pääoman synnyttämäksi, luetaan sosiaalisen pääoman ansioksi.

makas tuleminen tieteelliseen ja talouspoliittiseen keskusteluun on nähdä se talouskasvun selittäjänä. Perinteinen uusklassinen talousteorია ei selitä, mistä taloudellinen kasvu aiheutuu. Teoriaa täydennettiin ajatuksella, että teknologinen kehitys sysää talouden kasvuun. Kasvun aiheuttaja oli eksogeeninen, eli kasvu tuli talousteorian ulkopuolelta. Myöhemmin oivallettiin, että keksinnöt ja niiden hyödyntäminen syntyvät ihmisen korvien välissä. Kasvun perimmäisiä selityksiä ovat siis inhimilliset tiedot ja taidot. Niitä ryhdyttiin kutsumaan inhimilliseksi pääomaksi. Käsitteen toivat taloustieteeseen Theodore W. Schultz (1963) ja Gary S. Becker (1964). Sitten havaittiin, että teoriaa inhimillisestä pääomasta tulee täydentää, koska pelkästään yksilön tiedot ja taidot eivät riitä selittämään taloudellista menestystä ja hyvinvointia. Yhteisölliset tekijät ovat yksilöllisten lisäksi olennaisia. Talouskasvun merkittäväksi selittäjäksi todettiin sosiaalinen pääoma.

Nämä oivallukset kokosi 1980-luvun lopun taloustieteellinen avaus eli ”uusi endogeeninen kasvuteoria”. Inhimillinen ja sosiaalinen pääoma eivät hevin antaudu määrälliselle mittaamiselle, ja niiden sisältökin on epäselvä. Pyrkimys tuoda nämä pääoman lajit osaksi taloustieteellistä teoriaa on silti edelleen olemassa. Jos pyrkimys sisällyttää inhimillinen ja sosiaalinen pääoma osaksi taloutta kuvaavaa mallia onnistuu, seurauksena saattaa olla taloustieteen paradigman muutos, jossa inhimillisen, sosiaalisen ja taloudellisen keskinäiset suhteet saavat uudenlaisen sisällön talouskasvun moottoreina. Ideana on sisällyttää inhimillinen ja sosiaalinen pääoma taloudelliseen kasvumalliin (Lucas 1988; Romer 1990). Talouskasvun aiheuttaja ei enää olisi eksogeeninen ilmiö vaan osa talousteorіаа. Pyrkimys on kuitenkin osoittautunut vaikeaksi toteuttaa.

Työelämän muutos sosiaalisen pääoman virittäjänä

Miksi sosiaalisen pääoman merkitys oivallettiin 1980- ja 1990-luvuilla? Syynä saattaa olla työelämän muutos. Tietoyhteiskunnan ja verkostotalouden toiminta vaativat yhä useammalta yhä enemmän omaehtoisia ratkaisuja, kokonaisuuksien ymmärtämistä ja monipuolista osaamista sekä ennen kaikkea vuorovaikutustaitoja. Julkisen hallinnon ja yritystoiminnan työyhteisöjen menestystä vertailleet tutkimukset ovat osoittaneet

työyhteisötasoisien sosiaalisen pääoman suuren merkityksen menestykselle. Risto Nakarin ja Pasi Valteen (1995) tutkimuksen mukaan työyhteisöjen menestystä edistävät vuorovaikutteinen johtaminen, pyrkimys yhteisymmärrykseen, erimielisyyksien avoin käsittely, positiivinen palautte ja yhteisten foorumien runsas käyttö. Perinteisessä mekaanisessa työssä ei vuorovaikutuksella ja luovuudella ollut paljon väliä. Keskeistä on nyt avoimuus ja tiedon horisontaalinen kulku (Sveiby 1994; Stähle 1999). Tietotyössä ratkaisevassa asemassa eivät ole yksilöt vaan vuorovaikutuksen laatu ja luovuus, toteavat Esko Kilpi ja Risto Puutio (2006). Erinomainen kuvaus tästä työelämän muutoksesta sisältyy Raija Julkusen kirjaan ”Uuden työ paradoksit” (Julkunen 2008).

Sosiaalinen pääoma osoittautui tärkeäksi yritysten menestystä sääteleväksi tekijäksi. Se on osaselitys sille, miksi Microsoftin tai Nokian pörssi-arvo saattoi olla kymmenkertainen niiden realisoitavissa olevan varallisuuden arvoon verrattuna. Sijoittajat ovat olleet vakuuttuneita näiden yritysten kyvystä ratkaista muita paremmin menestykseen vaikuttavia tekijöitä, ja niin tuotto-odotukset – ja samalla pörssi-arvo – kohosivat korkealle. Menestyminen oli seurausta paitsi yrityksen strategisesta asemasta ja toimialan tulevaisuuden näkymistä myös yrityksen henkilökunnan tiedoista ja taidoista ja ”yrityskulttuurista” eli inhimillisestä ja sosiaalisesta pääomasta verrattuna muihin saman alan yrityksiin.

Yrityksissä on mitattu jo pitkään inhimillistä pääomaa muun muassa henkilöstötilinpäätöksinä. Myös sosiaalinen pääoma haluttiin mittauksen kohteeksi, jotta sijoittajat pystyisivät paremmin arvioimaan yrityksen tulevia näköaloja. Sekä OECD että EU perustivat työryhmän kehittämään sosiaalisen pääoman yritystason mittaria. Työ on edennyt huonosti. Sosiaalisen pääoman operatiivinen määrittely ja mittaaminen ovat osoittautuneet hankaliksi.

Sosiologit sosiaalista pääomaa määrittelemässä

Sosiaalisen pääoman käsitteen nykyisen käytön alku paikannetaan useimmiten James Colemanin tutkimukseen koulunkäynnin keskeyttämissen syistä (Coleman 1988). Coleman on rationaalisen valinnan koulukunnan piiriin luettu sosiologi. Hän selitti tutkimuksessaan koulun kes-

keyttämistä fiskaalisella pääomalla (vanhempien varallisuudella), inhimillisellä pääomalla (vanhempien koulutustasolla) sekä sosiaalisella pääomalla (perheen ja kouluyhteisön kiinteydellä). Kaikki pääoman lajit olivat tilastollisessa analyysissä merkittäviä koulun keskeyttämistä selittäviä tekijöitä. Uutta oli analyysin paljastama sosiaalisen pääoman varallisuudesta ja koulutustasosta riippumaton selitysarvo.

Seuraava merkkipala oli Robert Putnamin Italia-tutkimus (Putnam 1993). Putnam on poliitiikan tutkija, mutta hänen teoksiaan on taidettu käsitellä enemmän sosiologian kuin politiikan tutkimuksen piirissä. Pohjois-Italia on ollut taloudellinen menestystarina. Kuilu sen ja Etelä-Italian välillä on ollut suuri. Putnamin analyysit osoittivat syyksi sosiaalisen pääoman. Pohjois-Italiassa ihmiset luottavat toisiinsa enemmän kuin Etelä-Italiassa. Ennen kaikkea Pohjois-Italiassa ihmiset verkostoituvat yli ammatti- ja luokkarajojen, kun Etelä-Italiaa leimaavat sukurajoihin pitäytyvät sosiaaliset suhteet ja autoritaariset valtarakenteet.

Sosiologit ovat useimmiten mitanneet sosiaalista pääomaa kahdella mittarilla. Toinen kuvaa ihmisten luottamusta toisiinsa ja toinen osallistumista yhteisön toimintoihin. Keskeisen merkityksen on saanut taloussosiologi Mark Granovetterin (1973) jako vahvoihin ja heikkoihin siteisiin. Vahvat siteet ovat kiinteää yhteyttä lähipiiriin: sukulaisiin, ystäviin, työtovereihin ja vastaaviin. Heikot siteet ylittävät lähipiirin ja samalla yhdistävät yli suku-, ammatti- ja luokkarajojen vähemmän tuttuihin elämämpiireihin. Luottamuksen ja osallistumisen rajoittuminen vahvoihin siteisiin saattaa olla kehityksen este. Usein esitetty esimerkki on tyttöjen koulunkäynnin vastustus kehitysmaissa. Pelätään, että tyttöjen koulunkäynti murentaa perinteisen yhteisön.

Vahvoihin siteisiin pitäytyvää sosiaalista pääomaa kutsutaan sitovaksi (*bonding*) sosiaalseksi pääomaksi. Heikot siteet synnyttävät sitä sosiaalista pääomaa, jota useimmat sosiaalisella pääomalla tarkoittavat. Esimerkiksi luottamusta mitataan yleensä luottamuksena kehen tahansa ja kutsutaan yleistetyksi luottamukseksi. Osallistumista ei mitata niinkään ystäväpiireihin kuin laajemman yhteisön toimintoihin osallistumisena. Heikkojen siteiden sosiaalista pääomaa kutsutaan silloittavaksi (*bridging*).

Viime vuosina sosiaaliseen pääomaan on yhä useammin liitetty myös luottamuksen laji, jota on

englanniksi kutsuttu käsitteellä *linking*. Sillä tarkoitetaan luottamusta instituutioihin: hallitukseen, poliisiin, puolueisiin, kirkkoon yms.

Taloustieteilijät ovat empiirisissä analyyseissään loitontuneet Maaailmanpankin laajasta sosiaalisen pääoman käsitteen ymmärryksestä ja omaksuneet sosiologien tavan mitata sosiaalista pääomaa yleisenä luottamuksena, osallistumisena sekä luottamuksena instituutioihin. Tärkein syy siihen on aineiston saatavuus. Luottamusta ja osallistumista kysellään World Value Surveyssä ja muissa vastaavissa useita maita käsittävissä kyselytutkimuksissa. Kun niitä toistetaan määrävälein, saavat tutkijat helposti käyttöönsä maita vertailevaa aikasarja-aineistoa luottamuksesta ja osallistumisesta. Paremmiin taloustieteelliseen pääomakehikkoon sopeutuva Maaailmanpankin näkemys unohtuu vaivalloisempana.

Tutkimustuloksia

Taloustieteilijöiden vertailevat tutkimukset viittaavat siihen, että sosiaalisella pääomalla on merkittävä vaikutus talouskasvuun (mm. Whiteley 2000; Hjerpe 2003). Sosiologit ovat löytäneet tilastollisesti merkittäviä yhteyksiä korkeatasoisen sosiaalisen pääoman ja hyvän terveyden ja monen muun hyvinvointia mittaavan tekijän välillä (mm. Helliwell 2001; Hyypä 2002). Ja kuten edellä todettiin, tutkimukset viittaavat sosiaalisen pääoman tuottavan menestystä työyhteisöissä.

Suomen Akatemian sosiaalisen pääoman ohjelman tutkimuksissa vuosina 2004–2007 sosiaalinen pääoma kytkettiin muun muassa demokratiaan, hoivaan, terveyteen, kansallisen teknologiaohjelman tehokkuuteen, innovaatioverkkoihin, vanhusten laitoshoidon, nuorten identiteettiin, naapurustoihin ja yhdistykseen, kaupunkien toimijaverkkoihin, ikääntymiseen työelämässä, palkkatyöyhteiskunnan syntyyn, sukupuolistuneihin työyhteisöihin, liikkeenjohdollisiin tiimeihin, palkanmuodostukseen ja kouluun.

Tuloksia on runsaasti. Yleisesti ottaen sosiaalinen pääoma näyttää yhdistyvän kaikenlaisiin tavoiteltaviin asioihin. Petri Ruuskanen kuvaa mainiossa analyysissään, miten sosiaalinen pääoma tuottaa välitöntä mielihyvää ja miten se lisäksi tuottaa pääomahyötyjä eli toiminnot sujuvat entistä tehokkaammin (Ruuskanen 2001a). Sosiaalisen pääoman tutkimus ja sen tulokset viittaavat siihen, että yhteisöllisyys tekee paluu-

ta individuaalisuutta painottaneeseen moderniin yhteiskuntaelämään.

Bourdieu: sosiaalinen pääoma symbolisena väkivaltana

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle tekemässään sosiaalista pääomaa koskeneessa selvityksessä Osmo Pekonen ja Lea Pulkkinen kiinnittävät huomiota valtavirran näkemyksestä poikkeavaan tapaan ymmärtää sosiaalinen pääoma. Pierre Bourdieun ajatteluun nojaten he toteavat, että ”sosiaalinen pääoma on luokka-aseman tunnusmerkki, joka erottaa ihmisiä toisistaan”. Sosiaalisen pääoman huippu on Pekosen ja Pulkkinen mukaan ”hallitsevien luokkien sen voimalla harjoittama *symbolinen väkivalta*. Tähän on päästy, kun yhteiskunnan eliitit pystyvät esittämään ’objektiivisina rakenteina’ itse muotoilemansa ajattelun kategoriat ja kun alemmat luokat hyväksyvät ne. Alempi luokka on alistettu, kun sekin tunnustaa yläluokan määrittelemän sosiaalisen pääoman symbolit, koodit ja kielenkäytön. Symbolinen väkivalta on sellaista sosiaalista väkivaltaa, johon sen uhri suostuu tai myötävaikuttaa. Bourdieun mukaan näin tapahtuu koko ajan yhteiskunnan kaikilla tasoilla.” (Pekonen-Pulkkinen 2002, 28.)

Bourdieuun ja amerikkalaisperäisen valtavirran näkemykset sosiaalisesta pääomasta ovat vastakkaisia. Valtavirta näkee sosiaalisen pääoman yhteisenä hyvänä. Mitä enemmän on luottamusta, vuorovaikutusta ja osallistumista yli intressi- ja luokkarajojen, sen parempi. Bourdieun näkökulmasta sosiaalinen pääoma erottaa luokat toisistaan lujittamalla yläluokan ylivoimaisen aseman. Mitä enemmän on sosiaalista pääomaa, sen parempi. Jos sosiaalisesta pääomasta nauttivan yläluokan alistama luokka ei nouse barrikadeille tällaista sosiaalista pääomaa vastaan, se alistuu eriarvoisuuteen ja sitä ylläpitäviin rakenteisiin.

Pierre Bourdieun ajattelun juuret ovat marxilaisuudessa. Hän tuo pääoman kasaamisen eli aineellisen pääoman rinnalle kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman (Bourdieu 1986). Niitä käytetään aineellisen pääoman tavoin omien taloudellisten etujen, asemien ja vallan tavoittelussa. Bourdieu kirjoittaa: ”institutionalisoituneet tuttavuus- ja arvostussuhteet ... tarjoavat jäsenilleen yhteisesti omistettua pääomaa, ’suosituksia’ jotka oikeuttavat heidät luottoon sanan monissa merkityksis-

sä”. Sosiaalinen pääoma on tuttavuus- ja arvostussuhteita, joita käytetään oman aseman pönkitämiseen. Sosiaalista pääomaa on päästä piireihin ja hankkia sen avulla monenlaisia etuja. Bourdieun sosiaalista pääomaa liikuttaa egoismi ja kilpailu. Sosiaalinen pääoma on voimavara yksilöiden keskinäisessä kilpailussa ja luokkien keskinäisessä taistelussa.

Pierre Bourdieu ei ole ainoa, joka näkee sosiaalisen pääoman yksilöllisten etujen hankkimisen välineenä. Ronald Burtin ”rakenteellisten aukkojen teoriassa” toimija käyttää hyväkseen asemaansa tiedonkulussa. Hän hyödyntää omaa strategisesti edullista asemaansa ja toisten puutteellisista asemaa omien taloudellisten pyrkimystensä ja valtapyrkimystensä toteuttamisessa. Burt kutsuu sitä sosiaalseksi pääomaksi. Se on Burtin sanoin ”suhteita muihin pelaajiin ... ystäviä, kollegoita ja yleisempiä kontakteja, joiden avulla voi hyödyntää taloudellista ja inhimillistä pääomaa”. Burtin ajattelu on kaukana marxilaisuudesta, hänen viiteryhmänsä on amerikkalainen organisaatiotutkimus. (Burt 1992 & 2002.) Lisäksi sosiaalisen pääoman käsitettä on käytetty esimerkiksi kuvattaessa rikollisjengin kiinteyttä tai amerikkalaisten lakimiesten vahvaa asemaa (Portes & Landolt 1996).

Valtavirta on unohtanut eriarvoisuuden

Olen useimpien muiden tavoin omaksunut valtavirran näkökulman sosiaalisesta pääomasta. Ymmärrän sosiaalisen pääoman yhteisöllisten pyrkimysten toteuttamisen välineenä enkä egoistisen kilpailun voimavarana. Mutta Bourdieun näkemys on mielestäni perusteltu ja tärkeä. Kun Bourdieun näkökulmasta tarkastelee valtavirran tapaa käsitellä sosiaalista pääomaa, havaitsee tässä lähestymistavassa pahan puutteen: valtavirta on unohtanut eriarvoisuuden vaikutukset.

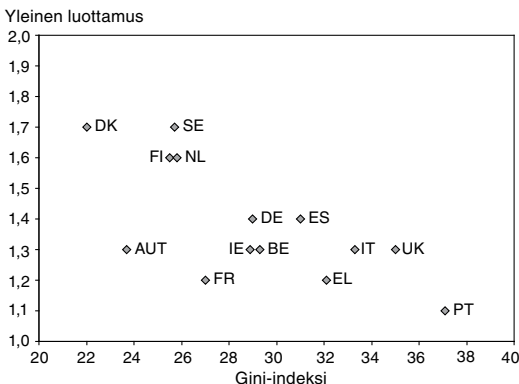
Valtavirran sosiaalisen pääoman käsitteen omaksuneilla on mahdollisuus vastata Bourdieun määrittelyn haasteeseen, kun se ymmärtää eriarvoisuuden sosiaalista pääomaa nakertavana tekijänä. Coleman, Putnam ja monet muut ohittavat lähes täysin eriarvoisuuden sosiaalista pääomaa selittävänä tekijänä. Eriarvoisuus ei ole kuulunut sosiaalisen pääoman tutkimuksen piiriin harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta. Sen puuttuminen tutkittavien ilmiöiden joukosta on ehkä ymmärrettävää tutkijoiden yhteiskunnallisen asennoitu-

misen perusteella. Eriarvoisuuden unohtaminen sopii vahvistuvaan uusliberaaliin ajatteluun.

Eriarvoisuuden puuttuminen sosiaalisen pääoman tutkijoiden asialistalta on kuitenkin hämmentävää. Eniten käytetty sosiaalisen pääoman mittareista on yleinen luottamus toisiin ihmisiin. Pohjoismaissa vähintään noin kuusikymmentä prosenttia väestöstä ilmoittaa luottavansa toisiin ihmisiin. Luottamus on tutkituista maista vähäisintä Brasiliassa, jossa toisiin luottavien osuus on alle viisi prosenttia. Vanhoista EU-maista luottamus on heikointa Portugalissa, jossa noin kymmenen prosenttia väestöstä luottaa toisiin, kuten kuviosta 1 ilmenee. Muut maat asettuvat väliin. Lukuja katsoessa näkee ensi silmäyksellä, että eriarvoisuus korreloituu luottamuksen kanssa. Tarkemmat analyysit vahvistavat johtopäätöksen (Hagfors & Kajanoja 2009).

Jyrkät elintasoerot eivät synnytä luottamusta. Päinvastoin, tuloerot ovat omiaan synnyttämään

Kuvio 1: Luottamus ja tuloerot 14 EU-maassa vuonna 2000¹

1. Kuvion 1 luvut ovat peräisin vuosituhanen vaihteesta toteutetusta European Value Study -tutkimuksesta. Tekstissä mainittu Brasilian luku on peräisin niin ikään vuosituhanen vaihteesta toteutetusta World Value Survey -tutkimuksesta. Luottamus kysymys kuuluu: "Tuntuuko Teistä yleisesti ottaen siltä, että useimpiin ihmisiin voi luottaa, vai että Teidän täytyy olla erittäin varovainen ollessanne tekemisessä muiden ihmisten kanssa?" Vastausvaihtoehdot ovat "useimpiin ihmisiin voi luottaa" ja "täytyy olla erittäin varovainen". Kuviossa arvo 1 tarkoittaa, että kukaan ei ilmoita luottavansa ja 2, että kaikki ilmoittavat luottavansa. Kuvion tuloeromittarina on gini-kerroin. Siinä nolla prosenttia tarkoittaa tulojen tasajakoa kansalaisten kesken ja sata prosenttia tilannetta, jossa yksi saa kaiken muut eivät mitään.

Luottamuslukujen lähde on Wim van Oorschot ja kumppanit (2006, table 5) ja Gini-indeksilukujen lähde on UNU-WIDER (2005).

piikkilankoja väestöryhmien väliin. On outoa, etteivät sosiaalisen pääoman tutkijat ole noteeranneet näkökohtaa.

Poliittisia johtopäätöksiä

Miten voidaan lisätä sosiaalista pääomaa? James Coleman haikaili tutkimuksessaan perheen kiinteyttä ja koulun ja kodin yhteyttä sosiaalista pääomaa vahvistavina tekijöinä. Robert Putnam on kirjoittanut samantapaisista asioista sekä television ja internetin sosiaalista pääomaa rapauttavista vaikutuksista toisessa pääteoksessaan, jossa hän muurehti Yhdysvaltojen murenevaa sosiaalista pääomaa (Putnam 2000). Yhdysvaltain sosiologisessa lehdistössä käydyssä kriittisessä keskustelussa Putnamin sanottiin sosiaalisen pääoman kirjoituksissaan haikailevan 1950-luvun amerikkalaista lähiötä, jossa naapurivalvonta piti huolen nurmikon ajamisesta ja yhteisyyttä ylläpitävien sosiaalisten normien noudattamisesta (ks. Ruuskanen 2001b).

Uuden-Seelannin pääministeri Jim Bolger perusteli 1990-luvulla hyvinvointivaltion leikkauksia sosiaalisella pääomalla (Bolger 1997). Hänen teesinsä oli, että mitä enemmän valtio vetäytyy hyvinvoinnin välittömästä turvaamisesta eli hyvinvointivaltion etuuksista, sitä aktiivisemmin kansalaiset ryhtyvät oma-aloitteisesti ja yhdessä huolehtimaan hyvinvoinnistaan. Syntyy sosiaalista pääomaa, jota valtion liiallinen huolenpito kansalaisistaan tukahduttaa.

Kun eriarvoisuuden ja sosiaalisen pääoman yhteys nähdään tärkeänä tekijänä, muuttuu sosiaalisen pääoman yhteiskuntapoliittinen sisältö. On luontevaa olettaa, että hyvinvointivaltio vähentää eriarvoisuutta ja vähenevä eriarvoisuus lisää sosiaalista pääomaa. Sosiaalisen pääoman yhteiskuntapoliittinen merkitys saa uuden sisällön. Johtopäätös on päinvastainen Jim Bolgerin poliittiseen ohjelmaan verrattuna.

Olen kehittänyt Robert Hagforsin kanssa hyvän kehän hypoteesia (ks. kuvio 2). Sen mukaan

- 1) laaja hyvinvointivaltio ja antelias sosiaalipoliittinen panostus vähentävät eriarvoisuutta
- 2) eriarvoisuuden väheneminen vahvistaa sosiaalista pääomaa
- 3) sosiaalisen pääoman vahvistuminen lisää koko yhteisön hyvinvointia ja
- 4) lisääntynyt hyvinvointi lisää hyvinvointivaltion kannatusta.

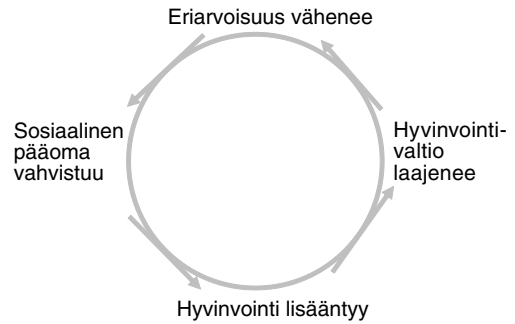
Hypoteesimme perustuu ajatukselle, että laaja hyvinvointivaltio turvaa kaikkien taloudellista toimeentuloa. Se tarjoaa yhtäläisiä palveluja kaikille kansalaisille neuvolasta, päiväkodista ja peruskoulusta alkaen. Se tasaa elintasoeroja rahoittaessaan etuja ja palveluksia verottamalla. Näin se luultavasti murentaa Bourdieun tarkoittamaa sosiaalista pääomaa, kun yläluokan mahdollisuus eristäytyä toisilleen etuja jakaviin klubeihin heikenee. Samalla hyvinvointivaltio luultavasti vahvistaa valtavirran tarkoittamaa sosiaalista pääomaa lisäämällä tasa-arvoa ja kaikkien kansalaisten keskinäistä kohtaamista. Yleinen luottamus, vuorovaikutus ja osallistuminen voimistuvat ja lisäävät hyvinvointia.

Olemme testanneet hypoteesiamme maita vertailemalla. Sosiaalipoliittista panostusta, eriarvoisuutta, sosiaalista pääomaa ja hyvinvointia kuvaavien muuttujien väliset korrelaatiot tukevat hypoteesiamme. (Hagfors & Kajanoja 2009.)

Poikkileikkaustietoihin perustuva analyysimme voi osoittaa vain riippuvuuksia. Se ei voi vahvistaa syy–seuraus-suhteita. Hypoteesimme ei siis todennu, vaikka saakin tukea. Vertailujemme kanssa samansuuntaisia empiirisiä vertailutuloksia sosiaalipoliittisten panostusten ja sosiaalisen pääoman keskinäisistä suhteista ovat saaneet Bo Rothstein ja Eric Uslaner (2005) sekä Heikki Lehtonen ja Juha Kääriäinen (2006). Vertailut vievät pohjaa esimerkiksi Jim Bolgerin poliittiselta ohjelmalta, lisäävät uskoa hyvinvointivaltion hyvän kehän olemassaoloon ja osoittavat, että luottamuksella ja osallistumisella saattaa olla strateginen merkitys yhteiskuntapolitiikassa.

Tutkimukset osoittavat, että kansa on hyvinvointivaltion kannalla ja talouspoliittinen eliitti on taipuvainen supistamaan hyvinvointivaltiota (Kantola 2002; Blomberg & Kroll 2003; Torvi & Kiljunen 2005; Forma & al. 2007; Forma & Saarinen 2008). Hyvän kehän kohtalon saat- taakin ratkaista se, miten kansan ja eliitin välinen kädenvääntö päättyy: vähennetäänkö hyvinvointivaltion avulla eriarvoisuutta yhteistä hyvää tuottavan sosiaalisen pääoman vahvistamiseksi vai valitaanko linjaksi hyvinvointivaltiota supistava ja siten Bourdieun määrittelemän suppealle eliitille etuja tuottavan sosiaalisen pääoman vahvistaminen.

Kuvio 2: Hyvä kehä

Sosiaalinen pääoma vai yhteisöllisyys

Pääoman tulee tuottaa. Sosiaalisen pääoman käsite puoltaa paikkaansa, jos tarkasteltava ilmiökonaisuus kytketään taloustieteelliseen käsitteistön fyysisen ja inhimillisen pääoman rinnalle. Silloin puhutaan yhteiskunnan tai yrityksen tuotosta ja pohditaan, mikä merkitys luottamuksella, osallistumisella ja muilla sosiaalisilla ilmiöillä on tuoton muodostumisessa fyysisen ja inhimillisen pääoman rinnalla.

Ohjatessani tutkimustyötä olen usein kehottanut välttämään sosiaalisen pääoman käsitettä, ellei sitä käytetä edellä tarkoittamallani tavalla osana taloustieteellistä käsitejärjestelmää. On parempi käyttää konkreettisempia ja selkeämpiä käsitteitä, kuten luottamus ja osallistuminen. Jos halutaan puhua yleisemmällä tasolla, sana yhteisöllisyys on käyttökelpoinen. On selkeämpää jättää pääoman käsite taloudellisiin yhteyksiinsä.

Ongelmallisempaa on argumentoida sosiaalisen pääoman käsitteen käyttöä vastaan, kun sitä käytetään bourdieulaisittain. Bourdieu haluaa rinnastaa sosiaalisen pääoman taloudellisen pääoman tavoitteluun ja ahneuteen. Sanan pääoma käytölle löytyy siinä yhteydessä hyviä perusteluja.

Miksi olen tässä kirjoituksessa itse estoitta käyttänyt sosiaalisen pääoman käsitettä, sielläkin, missä se ei ole kytkeytynyt muihin pääoman lajeihin tai bourdieulaiseen ymmärrykseen? Silkkää opportunistiani. Se on suosittu käsite, jonka vetovoima perustuu siihen, että se yhdistää sosiaalisen ja taloudellisen. Talous näyttää pehmeämmältä ja sosiaalisuus työntyy kovaan talousmaailmaan. Kumpikin tulee hyväksyttävämmäksi. Sosiaalinen pääoma on houkutteleva käsite. Löytyy kaivattu yhteys talouden ja sosiaalisen välillä, ja sitä riemua levitellään paljon niiden rajojen ul-

kopuolella, jossa käsitteen käyttö on analyttisesti perusteltua.

Yhteisöllisyyden kasvu ja tutkimuksen pinnallisuus

En usko sosiaalisen pääoman olevan muoti-ilmiö vaan osoitus yhteisöllisyyden merkityksen kasvusta. Sana sosiaalinen pääoma toivottavasti kaventuu siihen käyttöön, jossa se on analyttisesti perusteltu. Mutta itse ilmiön, yhteisöllisyyden merkityksen kasvu on ehkä historiallinen murros. Uuden ajan yksi vaihe päättyy. Individualismin ja markkinoiden ihmeitä tekevä vaikutus hiipuu ja siirrymme uuteen vaiheeseen, jossa korostuvat uusi ymmärrys hyvinvoinnista ja ekologiasta. Vuorovaikutus, osallistuminen, luottamus, yhteiset pelisäännöt saavat entistä suuremman merkityksen.

Yhteisöllisyyden merkityksen kasvusta on paljon merkkejä. Se näkyy erityisesti työelämässä, kuten edellä työelämän muutoksesta kirjoittasani totesin. Menestys edellyttää luottamusta ja yhteistyötä. Entistä enemmän epäillään, onko talouskasvusta hyvinvoinnin takaajaksi, ja kehitellään uusia hyvinvoinnin mittareita, joissa korostuu vuorovaikutus. Kehityksen ekologinen kes-

tämättömyys korostaa uusia arvoja, kohtuutta ja yhdessä sopimista.

Kyse on yhteiskunnallisesti isosta asiasta. On syytä olla huolissaan sosiaalisen pääoman ympärillä käytävän keskustelun ja tutkimuksen pinnallisuudesta. Tutkimusta leimaa lattea empirismi.

Émile Durkheim kirjoitti sata vuotta sitten uudesta orgaanisesta solidaarisuudesta. Georg Simmel pohdiskeli samoihin aikoihin yhteiskunnan sosiaalisuuden ihmettä ja Max Weber yhteisöllisyyden muotoja. Esimerkiksi Michael Woolcock, joka on ehkä perusteellisimmin käsitellyt sosiaalisen pääoman teoreettisia lähtökohtia, ei edes mainitse edellä luettelemiani klassikkoja.

Klassikoista kirjoittaminen ei tietenkään tee autuaaksi. Mutta niiden ohittaminen on oire ongelmasta, johon voi kohdistaa painavimman sosiaalisen pääoman tutkimukseen kohdistuvan kritiikin. Tarvitsemme paljon syvällisempää pohdintaa ja tutkimusta luottamuksesta, vuorovaikutuksesta, osallistumisesta ja yhteisten pelisääntöjen noudattamisesta. Mitkä ovat niiden keskinäiset suhteet? Mitkä ovat niiden edellytykset? Mikä merkitys on luontosuhteen kärjistymisellä? Miten ne liittyvät talouden ja yhteiskuntarakenteiden muutoksiin?

KIRJALLISUUS

- BECKER, GARY S.: Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. New York ja Lontoo: Columbia University Press, 1964
- BLOMBERG, HELENA & KROLL, CHRISTIAN: Kuntalaiset, paikalliset päättäjät ja hyvinvointipalvelut 1990-luvulla. Teoksessa: Kangas, Olli (toim.): Laman varjo ja nousun huuha. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72. Helsinki: Kela, 2003
- BOLGER, JIM: The Millenium Agenda. Speech to the annual conference of the New Zealand national party 2.8.1997
- BORDIEU, PIERRE: The Forms of Capital. Teoksessa: Richardson, John (toim.): Handbook of theory and research for the sociology of education. Connecticut: Greenwood Press, 1986
- BURT, RONALD S.: Structural Holes: The Social Structure of Competition. Cambridge: Harvard University Press, 1992
- BURT, RONALD S.: The Social Capital of Structural Holes. Teoksessa: Guillén, Mauro F. (toim.): The New Economic Sociology: Developments in an Emerging Field. New York: Russell Sage Foundation, 2002

- COLEMAN, JAMES: Social Capital in the Creation of Human Capital. American Journal of Sociology 94 (1988): s1, 95–120
- FORMA, PAULI & KALLIO, JOHANNA & PIRTILÄ, JUKKA & UUSITALO, ROOPE: Kuinka hyvinvointivaltio pelastetaan? Kyselytutkimus kansalaisten valinnoista. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 2007
- FORMA, PAULI & SAARINEN, ARTTU: Väestön mielipiteet sosiaaliturvasta vuonna 2006. Teoksessa: Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari & Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti (toim.): Suomalaisten hyvinvointi 2008. Helsinki: Stakes, 2008
- FORSMAN, MARIA: Development of Research Networks. The Case of Social Capital. Turku: Åbo Akademis Förlag, 2005
- GRANOVETTER, MARK: The strength of weak ties. American Journal of Sociology 78 (1973): 6, 1360–1380
- HAGFORS, ROBERT & KAJANOJA, JOUKO: Hyvinvointivaltio ja sosiaalinen pääoma sosiaalisen kestävyysperustana. Teoksessa: Kautto, Mikko (toim.): Sosiaaliseen kestävyysliittymiä raportteja (työnimi). Tulossa valtioneuvoston kanslian julkaisusarjaan. 2009

- HELLIWELL, JOHN F. (toim.): The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-Being. International Symposium Report. Ottawa ja Pariisi: Human Resources Development Canada (HRDC) & OECD, 2001
- HJERPPE, REINO: Sosiaalinen pääoma tutkimisen arvojen käsite. Hyvinvointikatsaus (1997): 1, 26–29
- HJERPPE, REINO: Social capital and economic growth revisited. Keskustelualoitteita 307. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 2003
- HYYPÄ, MARKKU T.: Elinvoimaa yhteisöistä. Terveys ja sosiaalinen pääoma. Jyväskylä: PS-kustannus, 2002
- HYYPÄ, MARKKU T. & MÄKI, JUHANI: Pohjanlahden rannikon suomenruotsalaiset säilyvät työkykyisinä. Suomen Lääkärilehti 52 (1997): 8, 831–839
- ILMONEN, KAJ & JOKIVUORI, PERTTI & LIKANEN, HANNA & KEVÄTSALO, KIMMO & JUUTI, PAULI: Luottamuksesta kiinni. Ammattiyhdistysliike ja työorganisaation suotuisuus. Jyväskylä: Minerva Kustannus, 1998
- ILMONEN, KAJ: Lama ja luottamus. Forskningsrapporter – Research Reports 55. Helsinki: Svenska handelshögskolan, 2002
- JULKUNEN, RAIJA: Uuden työn paradoksit: keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista. Tampere: Vastapaino, 2008
- KAJANOJA, JOUKO: Hyvinvointivaltio investointina ihmismilliseen ja sosiaaliseen pääomaan. Keskustelualoitteita no. 144. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 1997
- KAJANOJA, JOUKO & SIMPURA, JUSSI (toim.): Sosiaalinen pääoma. Julkaisuja 27. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 1998
- KAJANOJA, JOUKO & SIMPURA, JUSSI (toim.): Sosiaalinen pääoma: globaaleja ja paikallisia näkökulmia. Stakesin raportteja 252. Helsinki: Stakes & VATT, 2000
- KANTOLA, ANU: Markkinakuri ja managerivalta – poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun taluskriisissä. Helsinki: Loki-kirjat, 2002
- KILPI, ESKO & PUUTIO, RISTO: Tietoyhteiskunnan on luovuttava teollisen työn ajatusmalleista. Helsingin Sanomat 20.5.2006
- LEHTONEN, HEIKKI & KÄÄRIÄINEN, JUHA: The variety of social capital in welfare state regimes – A comparative study of 21 countries. European Societies 8 (2006): 1, 27–57
- LUCAS, ROBERT E. JR.: On the Mechanics of Economic Development. Journal of Monetary Economics 22 (1988): 3, 3–42
- NAKARI, RISTO & VALTEE, PASI: Menestyvä työyhteisö: yhteistoiminnallisuuden näkökulmia työyhteisön kehittämiseen, Helsinki: Helsingin kaupunki, 1995
- PEKONEN, OSMO & PULKKINEN, LEA: Sosiaalinen pääoma ja tieto- ja viestintätekniikan kehitys. Esiselvitys. Tulevaisuusvaliokunta, Teknologian arvioinnit 11. Julkaisu 5/2002. Helsinki: Eduskunnan kanslia, 2002
- PORTES, ALEJANDRO & LANDOLT, PATRICIA: The downside of social capital. The American Prospect 7 (1996) 26
- PUTNAM, ROBERT: Making democracy work. Civic traditions in modern Italy. Princeton: Princeton University Press, 1993
- PUTNAM, ROBERT: Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster, 2000
- ROMER, PAUL M.: Endogenous Technological Change. Journal of Political Economy 98 (1990): s5, 71–102
- ROTHSTEIN, BO & USLANER, ERIC: All for all. Equality, corruption, and social trust. World Politics 58 (2005): 1, 41–72
- RUUSKANEN, PETRI: Sosiaalinen pääoma – käsitteet, suuntaukset ja mekanismit. Tutkimuksia 81. Helsinki: VATT, 2001a
- RUUSKANEN, PETRI: Yksinäinen TV-sukupolvi ja amerikkalaisen yhteisön romahdus. Sosiologia 38 (2001b): 3, 233–235
- RUUSKANEN, PETRI (toim.): Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. Jyväskylä: PS-kustannus, 2002
- SCHULTZ, THEODORE W.: The Economic Value of Education. New York ja Lontoo: Columbia University Press, 1963
- SERAGELDIN, ISMAIL: Sustainability and the Wealth of Nations. First Steps in an Ongoing Journey. , Environmentally Sustainable Development Studies and Monographs Series No. 5. Washington, D.C.: The World Bank, 1996
- SIMPURA, JUSSI: Sosiaalista pääomaa mittaamassa. Teoksessa: Ruuskanen, Petri (toim.): Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. Jyväskylä: PS-kustannus, 2002
- STÄHLE, PIIRJO: Knowledge Management: tietopääoma yrityksen kilpailutekijänä, Helsinki: WSOY, 1999
- SVEIBY, KARL ERIK: Towards a Knowledge Perspective on Organization. Tukholma: University of Stockholm, 1994
- TORVI, KAI & KILJUNEN, PENTTI: Onnellisuuden vaikea yhtälö. Evan kansallinen arvo- ja asennetutkimus 2005. Helsinki: Yliopistopaino, 2005
- UNU-WIDER: World Income Inequality Database. V 2.0a, June 2005
- VAN OORSCHOT, WIM & ARTS, WIL & GELISSEN, JOHN: Social Capital in Europe. Acta Sociologica 49 (2006): 2, 149–167
- WHITELEY, PAUL F.: Economic Growth and Social Capital. Political Studies 48 (2000): 443–466
- WOOLCOCK, MICHAEL: Sosiaalinen pääoma: menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. Teoksessa: Kajanoja, Jouko & Simpura, Jussi (toim.): Sosiaalinen pääoma: globaaleja ja paikallisia näkökulmia. Stakesin raportteja 252. Helsinki: Stakes & VATT, 2000
- WORLD BANK: The Initiative on Defining, Monitoring and Measuring Social Capital. Overview and Program Description. Social Capital Initiative, Working Paper No. 1. The World Bank, Social Development Family, Environmentally and Socially Sustainable Development Network, April 1998.